

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Keuzevrijheid pensioenfondsen levert niets op

de Beer, P.; de Deken, J.; Hollanders, D.; Kuiper, S.; Salverda, W.; van der Zwan, N.

Publication date

2014

Document Version

Final published version

Published in

Zeggenschap/Tijdschrift over Arbeidsverhoudingen

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

de Beer, P., de Deken, J., Hollanders, D., Kuiper, S., Salverda, W., & van der Zwan, N. (2014). Keuzevrijheid pensioenfondsen levert niets op. *Zeggenschap/Tijdschrift over Arbeidsverhoudingen*, 25(4), 20-24.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Keuzevrijheid pensioen

Door de onvrede over pensioenen, klinkt de roep steeds luider om mensen zelf te laten kiezen bij welk fonds zij hun pensioen willen onderbrengen. Een dergelijke keuzevrijheid levert echter weinig op, constateren *Paul de Beer* e.a.¹ Het is beter om deelnemers meer zeggenschap te geven.

De roep om meer keuzevrijheid in het pensioenstelsel klinkt steeds luider. Minister Dijsselbloem van Financiën stelde in juni van dit jaar op een congres dat deelnemers aan een pensioenfonds moeten 'kunnen stemmen met de voeten': wie niet tevreden is, moet kunnen overstappen naar een ander fonds. Merel van Vroonhoven, voorzitter van de Autoriteit Financiële Markten, zei in het tv-programma Buitenhof van 19 oktober: 'Ik denk dat het goed is dat er meer keuzevrijheid is'. NRC-journaliste Marike Stellinga schreef al ruim drie jaar geleden, naar aanleiding van het pensioenakkoord, een stuk met de titel 'Laat mij toch lekker mijn eigen pensioenfonds kiezen!' De G500, de club van jongeren die de politiek wil verjongen, formuleerde bij haar oprichting in mei 2012 een tienpuntenplan, waar de pensioenen op de eerste plaats stonden. De G500 pleitte ervoor om het gemakkelijker te maken naar een ander pensioenfonds over te stappen en om individuele pensioenrekeningen te introduceren. Ten behoeve van de nationale pensioendialoog liet staatssecretaris Klijnsma van SZW een peiling houden onder de Nederlandse bevolking, waaruit blijkt dat 60% wil kiezen met welk risico wordt belegd en 56% hoeveel premie er per jaar wordt betaald.²

Ogenschijnlijk is er in Nederland brede steun voor meer keuzevrijheid in het pensioenstelsel. De logica hierachter is evident. Als werknemers ontevreden zijn over de prestaties van hun pensioenfonds, laat hen dan zelf kiezen bij welk

pensioenfonds zij hun spaargeld willen onderbrengen. Vaak wordt wel een vijfde van de totale loonkosten aan pensioenpremies besteed (inclusief de bijdrage van de werkgever). Als dat niet goed belegd wordt, kan je dat een flink deel van je toekomstig pensioen kosten. De afgelopen jaren hebben uitgewezen dat ons pensioen heel wat minder zeker is dan ons lang is voorgehouden. Kortingen op het pensioen, waarvan we dachten dat ze uitgesloten waren, zijn ineens aan de orde van de dag. Als de pensioenfonds hun beloften niet waarmaken is het geen wonder dat de mondige, steeds hoger opgeleide werknemers van vandaag liever zelf hun pensioengeld beheren. Bovendien kan keuzevrijheid de concurrentie tussen pensioenfonds stimuleren, zo kan iedere econoom je vertellen. Dit zou hen dwingen om hun uitvoeringskosten te verlagen en/of hun rendementen te verhogen. Kortom, keuzevrijheid zou leiden tot een betere prijs-kwaliteitverhouding van het pensioenproduct. De vraag is natuurlijk wel of het in de praktijk ook zo werkt.

Keuze pensioenfonds

Er zijn veel vormen van keuzevrijheid in het pensioenstelsel denkbaar. Veel pleidooien voor keuzevrijheid zijn helaas weinig precies in welke keuzemogelijkheden zij willen introduceren en welke beperkingen en randvoorwaarden daaraan worden opgelegd. Wij veronderstellen dat iedere deelnemer en ex-deelnemer aan een pensioenregeling zelf kan kiezen welk pensioenfonds hij/zij de pensioenregeling wil laten uitvoeren. De pensioenregeling (jaarlijkse opbouw, franchise, indexeringsmechanisme) ligt dus vast, maar de

¹ Paul de Beer is hoogleraar arbeidsverhoudingen en directeur van het wetenschappelijk bureau voor de vakbeweging.

fondsen levert niets op

uitvoerder niet. Om de gedachten te bepalen gaan we uit van een standaard pensioenregeling die na veertig jaar uitzicht biedt op een pensioen van 70% van het middelloon. Om deze keuzevrijheid niet tot een wassen neus te maken veronderstellen we dat pensioenfondsen een acceptatieplicht hebben, net zoals de zorgverzekeraars bij de ziektekostenverzekering. Anders zouden pensioenfondsen deelnemers met ongunstige kenmerken kunnen weigeren. We veronderstellen ook dat de doorsneepremie wordt gehandhaafd op fondsniveau (maar niet noodzakelijkerwijs per regeling). Dit betekent dat oudere en jongere deelnemers evenveel premie betalen en evenveel pensioen opbouwen, hoewel de premies van jongeren veel langer kunnen ren-

Het zal lastig worden de solidariteit tussen jongeren en ouderen in stand te houden

deren en dus in feite meer 'waard' zijn. Zou dat niet het geval zijn, dan kan een fonds oudere deelnemers de facto weigeren door voor hen een veel hogere premie te rekenen dan voor jongere deelnemers. Verder blijft de premie die de werkgever betaalt gelijk; het is immers niet de bedoeling dat de werkgever er baat bij heeft als een werknemer naar een ander fonds overstapt. Uiteraard moet het voor de deelnemer wel voordeel kunnen hebben om van fonds te wisselen – anders hoeven we überhaupt geen keuzevrijheid te introduceren. Dit kan doordat het nieuwe fonds een lagere premie rekent of doordat het vaker, dankzij een hogere dekkinggraad, de pensioenopbouw kan indexeren.

Laten we eerst veronderstellen dat deelnemers en ex-deelnemers een geïnformeerde en rationele keuze maken tussen hun huidige pensioenfonds en een ander fonds door de kosten en baten tegen elkaar af te wegen. Neem, ter illustratie, twee willekeurige pensioenfondsen, een met een meerderheid van oudere deelnemers en een met een meerderheid van jongere deelnemers. De prestaties van beide fondsen, in termen van dekkinggraad en de hoogte van de premie, worden door tal van factoren beïnvloed, zoals in het verleden behaalde rendementen, het verloop van de rentestand en de hoogte van de uitvoeringskosten. Maar bij gelijke omstandigheden zal de premie van het 'jongere' fonds lager kunnen zijn – of de dekkinggraad hoger – dan van het 'oudere' fonds doordat de premies van jongere deelnemers langer kunnen renderen (veronderstellende dat het gemiddelde rendement hoger is dan de inflatie). De jongere deelnemers in het relatief oude pensioenfonds kunnen er dan voordeel bij hebben om over te stappen naar het jongere pensioenfonds. Als de jongeren vertrekken uit het oude pensioenfonds, zal de premie van dat fonds – als we veronderstellen dat alle andere omstandigheden onveranderd zijn – omhoog moeten of zal de dekkinggraad dalen. Hierdoor zullen ook wat oudere deelnemers vertrekken. Zo zal het oude fonds leeglopen, niet doordat het onderpresteert, maar doordat zijn deelnemersbestand een ongunstige leeftijdsopbouw heeft. Degeenen die als laatste achterblijven, zullen de dupe zijn, doordat het pensioenfonds veelal onvoldoende middelen tot zijn beschikking zal hebben om de opgebouwde aanspraken waar te maken. Ze worden gekort.

Grote turbulentie

Dit is echter niet het einde van het verhaal. Doordat ook steeds meer oudere deelnemers zich bij het jongere pensioenfonds aansluiten, zal dat fonds zijn premie moeten

verhogen. Hierdoor zullen opnieuw jongeren vertrekken op zoek naar een ander jong pensioenfonds. Zo begint het proces van voren af aan en dreigt er een permanente massale beweging tussen pensioenfondsen op gang te komen. Sommige pensioenfondsen zullen ten onder gaan. Andere fondsen zullen in korte tijd een grote toevloed aan nieuwe deelnemers zien, maar vervolgens wellicht weer een even massale uitstroom. Kortom, er kan een grote turbulentie ontstaan, die de stabiliteit van het pensioenstelsel in gevaar brengt. Bovendien zal deze turbulentie niet bijdragen aan betere prestaties van de pensioenfondsen, maar vooral resulteren in pogingen om de meest gunstige groep deelnemers te lokken. En het zal lastig worden om de solidariteit die nu binnen bedrijven of bedrijfstakken tussen verschillende jongeren en ouderen bestaat, in stand te houden als groepen hun bijdrage aan die solidariteit kunnen ontlopen door te wisselen van pensioenuitvoerder.

Geen rationele afweging

Nu gaat het bovenstaande ervan uit dat alle deelnemers van pensioenfondsen een geïnformeerde en rationele kosten-batenafweging maken. Uit gedragseconomisch onderzoek weten we dat de meeste mensen weinig kennis van pensioenen hebben en niet rationeel (dat wil zeggen niet consistent) kiezen. De meerderheid kiest zelfs helemaal niet als ze daartoe niet gedwongen wordt. En degenen die wel kiezen, kunnen sterk worden gestuurd door de wijze waarop de keuze wordt gepresenteerd. Als de meerderheid niet kiest en bij het huidige pensioenfonds blijft, loopt de stabiliteit van het pensioenstelsel in ieder geval minder gevaar. Maar het betekent ook dat pensioenfondsen niet erg worden geprikkeld om hun prestaties te verbeteren, omdat de meeste deelnemers daar toch niet op reageren. Het nadeel dat een klein deel van de deelnemers vertrekt, weegt dan niet op tegen het voordeel dat bij de niet-kiezende deelnemers hogere kosten in rekening kunnen worden gebracht. Degenen die wel kiezen, zullen veelal geen afgewogen en geïnformeerde keuze maken, omdat hen het financieel inzicht en de kennis over de prestaties van pensioenfondsen ontbreken. Zo zullen pensioenfondsen zich wellicht meer op een hoog kortetermijnrendement gaan richten,

om daarmee meer deelnemers aan te trekken die zich niet realiseren dat dit wel eens zou kunnen samengaan met een veel onzekerder en mogelijk lager rendement op langere termijn. Daarmee stimuleren deze actief kiezende deelnemers de pensioenfondsen niet tot betere prestaties, maar juist tot riskanter gedrag op korte termijn.

Kortom, als de meeste mensen een rationele keuze maken, dreigen de stabiliteit en de duurzaamheid van het pen-

De meeste mensen hebben weinig kennis van pensioen en kiezen niet rationeel

sioenstelsel in gevaar te komen. Als de meeste mensen niet kiezen of geen geïnformeerde en rationele keuze maken, draagt keuzevrijheid niet bij aan een beter functionerend stelsel doordat pensioenfondsen niet worden geprikkeld om hun prestaties te verbeteren.

Individuele inspraak

Er lijken twee hoofdredenen te zijn waarom gepleit wordt voor meer keuzevrijheid. De eerste is dat preferenties verschillen en er dus behoefte is aan maatwerk. De tweede is dat mensen ontevreden zijn met de prestaties van pensioenfondsen. De kortingen op de pensioenen van de afgelopen jaren – iets waarvan we jarenlang dachten dat zij in ons pensioenstelsel uitgesloten waren – hebben het vertrouwen een flinke knauw gegeven. Om in te spelen op verschillen in preferenties en het wantrouwen te verminderen is er echter nog een andere weg dan mensen ‘met de voeten te laten stemmen’. En dat is om hen individueel en collectief meer zeggenschap te geven over hun pensioenregeling en pensioenfonds.

Individuele inspraak kan worden gerealiseerd door deelnemers aan een pensioenfonds binnen hun huidige pensioenregeling meer keuzemogelijkheden te bieden. Veel pen-

sioenregelingen kennen al diverse keuzemogelijkheden, zoals binnen zekere grenzen zelf de pensioenleeftijd bepalen, met deeltijdpensioen gaan, een partnerpensioen ruilen voor een hoger pensioen en een hooglaagpensioen. Er valt veel voor te zeggen om deze keuzemogelijkheden verplicht in alle pensioenregelingen te laten opnemen. Daarnaast valt te overwegen een nieuwe keuzemogelijkheid toe te voegen, namelijk de hoogte van de pensioenopbouw. Volledige vrijheid is niet wenselijk, omdat feitelijk de verplichte deelname zou worden afgeschaft als deelnemers ook voor een opbouw

zij hun belangen verkwanselen. Er valt over te twisten of deze kritiek terecht is, maar om aan de discussie een einde te maken zou het goed zijn alle deelnemers en ex-deelnemers aan pensioenregelingen een stem te geven. Dit zou bijvoorbeeld kunnen worden gerealiseerd door een vertegenwoordiging van alle deelnemers en ex-deelnemers wettelijke instemmingsbevoegdheid te geven met wijzigingen in pensioenregelingen. Als de sociale partners een akkoord bereiken zouden zij dit dan dus eerst ter goedkeuring moeten voorleggen aan een vertegenwoordiging van deelnemers en ex-deelnemers.

Het zou goed zijn alle (ex-)deelnemers aan pensioenregelingen een stem te geven

van nul procent kunnen kiezen. Te denken valt aan een keuze voor een jaarlijkse pensioenopbouw tussen 1,4% en 1,875% van het loon (de maximumopbouw volgens het nieuwe Financiële Toetsingskader). In het eerste geval bouw je een kwart minder pensioen op dan in het laatste geval. Uiteraard zou de premie dan ook een kwart lager moeten zijn.

Collectieve zeggenschap

Daarnaast zou de collectieve zeggenschap van de deelnemers moeten worden versterkt. De onvrede over het bestaande pensioenstelsel lijkt ook voort te komen uit gebrek aan vertrouwen in de sociale partners die nu onderling de pensioenregeling bedisselen en vervolgens verplicht aan alle werknemers opleggen, ongeacht of zij hen werkelijk vertegenwoordigen. Vooral de vakbonden moeten het in die kritiek vaak ontgelden, omdat zij nog minder dan een op de vijf werknemers als lid hebben. En dat zijn bovendien in meerderheid oudere werknemers. Jongeren zien de vakbeweging daardoor vaak niet als de rechtmatige vertegenwoordiger van hun belangen. Maar ook de gepensioneerden verwijten de vakbonden regelmatig dat

Terugwinnen vertrouwen

Meer zeggenschap van deelnemers over zowel hun individuele pensioen als de collectieve pensioenregeling garandeert zeker niet dat de ontevredenheid met en het wantrouwen over het pensioenstelsel zullen verdwijnen. Een deel van het probleem ontstaat ook doordat de kosten van het vermogensbeheer, dat veelal door fondsen wordt uitbesteed, ondoorzichtig en moeilijk beïnvloedbaar zijn. Het is niet aannemelijk dat een vertegenwoordiging van de deelnemers lagere uitvoeringskosten kan afdwingen als de pensioenuitvoerder de meeste informatie en expertise heeft.

Niettemin biedt meer zeggenschap van de deelnemers over de inhoud van de pensioenregeling wel een perspectief om het vertrouwen in het pensioenstelsel geleidelijk terug te winnen, zonder dat daarvoor de waardevolle elementen van het bestaande pensioenstelsel, zoals solidariteit, stabiliteit, relatieve voorspelbaarheid en lage uitvoeringskosten, worden opgegeven.

Noten

- 1 Dit artikel is een verkorte versie van een Inleiding voor het congres van de Pensioenfederatie op 6 november 2014. Het is gebaseerd op het onderzoeksproject 'Keuzevrijheid in pensioenen' dat Paul de Beer, Johan de Deken, David Hollanders, Sijbren Kuiper, Wiemer Salverda en Natascha van der Zwan van het Amsterdams Instituut voor ArbeidsStudies de afgelopen jaren hebben uitgevoerd. Een samenvatting van het onderzoek is gepubliceerd als AIAS Working Paper 'Wat levert keuzevrijheid in het pensioenstelsel op?'.
- 2 Overigens is de uitkomst van dergelijke peilingen sterk afhankelijk van de precieze vraagstelling. Zie voor een treffende illustratie Harry van Dalen & Kène Henkens, 'Goedkope praatjes over keuzevrijheid in pensioen', *Me Judice*, 6 november 2014.